

VISUL NESFÂRȘIT AL SECOLULUI AL XVII-LEA: LIMBA ADAMICĂ

VALERIU GHERGHEL*

0. Notă introductivă

Am ordonat eseul care urmează în trei secțiuni. În prima parte, prezint câteva întrebări subtilissime, ridicate de teologi, enciclopediști, savanți etc. Aceste întrebări, mai degrabă amuzante decât productive, seamănă cu întrebările propuse adesea, în Evul Mediu, de practicanții genului *quodlibetal*. Propriu vorbind, ele deschid o serie de pseudo-probleme. În secțiunea secundă, ofer o sugestie cu privire la problema identificării adevăratei limbi adamice, a limbii originare. Unii spun că această limbă (poate, ebraica) a fost vorbită până la episodul Turnului Babel (Facerea, 11: 1–9), până la *confusio linguarum*. În ultima secțiune, consemnez eforturile filosofilor, gramaticienilor și lingviștilor de a construi o limbă perfectă *a priori* (o limbă filosofică). Ceea ce unește cele trei secțiuni e durabila obsesie a limbii adamice.

1.1. Adam nomothetul

Teologii au pus adeseori întrebări cu totul neașteptate. Astfel, în eseul *Naming the Animals: All in a Day's Work of Adam*, Russell Grigg (1996: 46–49) se întreabă dacă Adam a putut să numească într-o singură zi toate (dar absolut toate!) animalele existente până atunci... Sarcina pare imposibilă pentru un om obișnuit. Dar a fost Adam un om obișnuit? Episodul numirii e relatat în Facerea 1, 24–27. Adam a numit animalele în ziua a șasea a Creației, înainte ca Eva să fi fost plăsmuită de Dumnezeu.

* Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, bd. Carol I, nr. 11, România.

ALIL, t. LI, 2011, București, p. 205–217

Pentru a da un răspuns, Russell Grigg presupune că, înainte de păcat, percepția lui Adam, simțurile sale, memoria lui erau ieșite din comun. Adam nu era ca omul de azi. Vedea mai limpede. Memora mai repede și mai mult. Auzea mai bine. Obosea mai greu. Opinia despre facultățile extraordinare ale lui Adam (până la păcat) a fost susținută și de Martin Luther, care se referă explicit la simțul văzului. Noi nu mai avem ascuțimea privirii lui Adam.

Spre a sugera sarcina dificilă a lui Adam, Grigg menționează că există 6000 de specii de reptile și 2000 de specii amfibiene. Când să numești această populație uriașă? Russell Grigg face adaos că Adam nu a avut, totuși, ca sarcină să construiască o taxonomie a viețuitoarelor, să le clasifice riguros și nici să le numească pe fiecare în parte. El a dat nume generice, pentru grupuri de animale. În concluzie, Adam a numit doar speciile (lupi, urși, pelicani etc.), nu și indivizii care le compun. Limbajul omenesc reflectă, probabil, și astăzi nomenclatura lui Adam. Avem nume pentru specii, nu și pentru indivizii izolați. Fenomenul a fost numit de către lingviști *penuria nominum*. Numai în cadrul genului uman există nume pentru fiecare individ în parte: numele proprii (Ioan, Petru, Pavel etc.).

Întrebarea care nu a fost pusă, din păcate, de Russell Grigg este cea privitoare la contribuția Evei. Frumoasa, ispititoarea și ispitita femeie nu a numit niciodată nimic? Vom vedea în cele ce urmează (când voi prezenta opiniile lui Dante) că tocmai Eva a inițiat dialogul, replica, rostirea, comerțul de opinii.

1.2. Jurnalul intim al lui Adam

Căutând întrebări la care nu se poate răspunde, am nimerit inevitabil și peste lucrarea lui Gustav Barthel, *Konnte Adam schreiben? Weltgeschichte der Schrift. Von der Keilschrift zum Komputersatz* (vezi Barthel 1972). Firește, sub acest titlu baroc, Gustav Barthel nu întreabă la modul serios dacă primul om chiar a știut să scrie și nu tratează nici măcar problema limbii adamice, adică a limbii în care s-au înțeles în rai Dumnezeu, Adam, Eva și șarpele.

Multe întrebări teologice nu au un răspuns, de aceea sunt numai pseudo-întrebări, chiar dacă au fost puse de o autoritate. Ele nu pot fi investigate la modul foarte serios. Firește că nimeni (nici Origen, nici Thoma d'Aquino, nici Martin Luther) nu ar fi putut stabili dacă Adam chiar știa să scrie sau nu. Dar Iisus? Cu siguranță...

Alte întrebări imposibile (sau, pur și simplu, gratuite). Putem spune ce a însemnat iubirea în cazul lui Adam și Eva? Dacă nu ar fi gustat din fructul oprit, cei doi i-ar mai fi avut pe Abel și Cain? Sau: în ce limbă i-a vorbit Evei perfidul șarpe? În ce grai a îndemnat o să guste din fructul oprit? Sau: în ce limbă i s-a adresat Dumnezeu lui Adam, când i-a poruncit să numească făpturile? Și așa mai departe.

1.3. Dante Alighieri: prioritatea Evei

În *De vulgari eloquentia*, Dante Alighieri a elogiat limba vorbită atunci de popor (limba vulgară) pentru motivul că are virtuți poetice. Le-a ilustrat el însuși, de altfel, în *Commedia*, numită mai târziu, pe drept cuvânt, *divină* (poate de Boccaccio). În primul capitol al tratatului menționat mai sus, Dante cercetează apariția limbii și evoluția ei până în secolul al XIV-lea. El afirmă că numai omul are însușirea de a vorbi, „fiindcă numai lui i-a fost de trebuință [limbajul]. Nu le-a fost de trebuință [nici] îngerilor, nici făpturilor mai prejos de om”, adică animalelor.

În opinia lui Dante, îngerii nu au nevoie de limbaj, întrucât înțeleg imediat ceea ce gândesc celelalte făpturi angelice. Sfinții Bonaventura și Thoma vorbiseră totuși de un limbaj al îngerilor (nodurile și semnele). În schimb, animalele stau sub domnia instinctului pur și nu au putut căpăta un limbaj. Doar omul – în măsura în care este (și este) o ființă rațională – are nevoie de limbaj, de un „semn legat”. Acest semn legat, scrie Dante (1971: 535), „este tocmai nobilele lucru despre care vorbim: este sensibil în calitatea lui de sunet; iar în măsura în care se dovedește în stare să însemne ceva, după voie, este rațional”.

În chip surprinzător, Dante Alighieri susține că Eva a vorbit cea dintâi, în momentul în care a fost ispitită de șarpe. Acesta a fost primul dialog din istorie, „primul act de limbaj”. Deși a vorbit mai târziu decât Eva (după episodul ispitirii), Adam a avut (totuși!) cel dintâi posibilitatea rostirii, fiindcă Dumnezeu l-a înzestrat tocmai pe el cu această nobilă însușire. Oricum, între Adam și Dumnezeu nu a existat un dialog propriu-zis. Dumnezeu s-a exprimat, la început, prin fenomene naturale. Iar primul cuvânt rostit de Adam a fost, literalmente și în toate sensurile, un nume de gloriificare, Numele însuși al lui Dumnezeu: El. Prima rostire a lui Adam ar fi fost, prin urmare, o exclamație de bucurie, El, pentru că „Dumnezeu însuși e în întregime bucurie” (Dante 1971: 537). Dante mai spune că Dumnezeu a dat omului însușirea vorbirii cu un singur scop: acela de a fi lăudat, slăvit, magnificat. Poetul opinează că limba cu care a fost înzestrat Adam de către Dumnezeu a fost ebraica. Prin urmare, după părerea lui Dante Alighieri, limba adamică aceasta a fost.

2. Limba adamică: ebraica, elina sau un alt idiom

Aș menționa, de la bun început, că limba adamică a avut, în opinia erudiților, trei însușiri principale: non-echivocitate, transparență cognitivă, universalitate.

Dar în ce idiom s-au înțeles, totuși, Adam, Eva, Dumnezeu, șarpele? Unii savanți au argumentat că acest idiom originar a fost ebraica. Alții au venit cu propuneri interesante și bizare: greaca, latina, araba, flamanda, franceza, germana, suedeza etc.

Să analizăm un fragment din lucrarea lui Maurice Olender, *Limbile Paradisului*. Iată ce spune autorul lucrării (Olender 1999: 9). Dacă sfântul Augustin (354–430) propovăduiește,

în *De civitate dei* (XVI: 11, 1), versiunea oficială a ebraiceii ca „limbă omenească a originilor”, Antichitatea avea deja disidenții ei față de cauza ebraică. Astfel, Theodoret de Cyr (393–466) pariază pe siriacă împotriva ebraiceii, iar Grigore de Nyssa (330–394) afirmă cu tărie că această limbă [limba ebraică, n.n.] nu e cea mai veche. De altfel, precizează el, Dumnezeu nu este acel „dascăl de școală” pe care ni-l închipuim învățându-i alfabetul pe [Adam și Eva]. Începând din Renaștere, [disputa cu privire la] limbile Paradisului prosperă în toate părțile Europei”.

Olender adaugă informația că suedezul Andreas Kempe a redactat o broșură de 47 de pagini, intitulată chiar *Limbile Paradisului*. În acest studiu ironic, Andreas Kempe povestește (și îl putem bănuși de oarece sarcasm) că „voluptuoasa Evă” a cedat unui șarpe a cărui „seducție diavolească” împrumută cuvintele limbii franceze. Această poveste a păcatului originar se petrece într-o grădină unde, alături de șarpele francofon, Adam vorbește daneza, iar Dumnezeu suedeza” (Olender 1999: 10).

Și G.W. Leibniz (1646–1716) a căutat să identifice limba adamică (sau limba originară). În *Noi eseuri asupra intelectului omenească* (redactate în 1704), Leibniz prezintă într-o pagină celebră pe un erudit medic din Anvers, Jan Van Gorp (1518–1572), care „nu s-a înșelat prea mult pretinzând că limba germanică, pe care el o numește cimbrică, are tot atâtea și [chiar] mai multe urme arhaice decât ebraica însăși”. În opinia lui G.W. Leibniz, limba vorbită de Adam și Eva în Eden a fost, fără dubii, o limbă indo-europeană.

Dacă s-au făcut ipoteze extravagante în legătură cu limba adamică a originilor, putem să ne întrebăm la fel de bine ce limbă vor vorbi preafericirii în cer, după Judecata de Apoi. Care va fi (și cum va suna) limba *eschatologică*? Ebraica, greaca veche, latina, araba, germana sau o limbă cu totul nouă? Vom muri și vom vedea.

2.1. În căutarea limbii adamice: Leibniz

Voi stărui asupra ipotezelor lui Leibniz. Ideea de a identifica urmele limbii adamice în graiurile actuale l-a obsedat pe G.W. Leibniz. În *Noi eseuri asupra intelectului omenească*, lucrare care s-a tipărit abia după moartea filosofului german, Leibniz menționează metoda de a stabili aceste urme. E vorba, firește, de cercetarea etimologiei cuvintelor.

Unii savanți au presupus că limba originară (protolimba ipotetică, limba vorbită în paradis de Adam, de Eva, de șarpe) a fost ebraica. Alții au argumentat că Adam și Eva au vorbit araba. Alții că s-au înțeles în greacă sau latină. Gottfried Wilhelm Leibniz consideră că tocmai germana veche a păstrat urmele cele mai limpezi ale limbii „naturale” (el nu o numea *adamică*, dar folosea termenul). Să-l ascultăm: „Nu există nimic care să combată ideea originii comune a tuturor semințiilor și a unei limbi radicale și primitive. Dacă limba ebraică sau arabă se aseamănă cel mai mult [cu această limbă radicală și primitivă], ea trebuie să fie, cel puțin, foarte mult modificată și se pare că germana veche a conservat cel mai bine limba naturală și (pentru a vorbi pe limba lui Jacob Böhme) adamică” (Leibniz

2003: 2). Chiar dacă e perfect fantezist când afirmă că idiomul german s-ar asemena cel mai mult cu ipotetica limbă radicală și primitivă, G.W. Leibniz are, în fond, dreptate să susțină că limbile vorbite în lume au o evoluție (că nu sunt înghețate, precum limbile moarte) și că un grup de limbi (limbile indo-europene, să zicem) e format din graiuri înrudite.

Există certe afinități între latină și greacă. Există afinități între limbile romanice de azi (italiana, franceza, spaniola, româna etc.). Analiza etimologică a arătat, de exemplu, că unii termeni greci sau latini au afinități cu unii termeni din limba sanscrită. Cuvintele au un radical comun. În sfârșit, aș preciza că ideea de originaritate, de cuvânt inițial, de rădăcină „radicală” e dubioasă și discutabilă. Dar despre originarul care nu e niciodată originar, despre primul care nu e, totuși, niciodată primitiv, nu e locul să vorbim acum.

2.2. Cuvintele și lucrurile: o aporie

Ideea noastră despre relația dintre nume și lucru s-a format prin lectura Facerii și a episodului în care Adam a numit animalele: „Și a pus Adam nume tuturor animalelor și tuturor păsărilor cerului și tuturor fiarelor sălbatice” (*Facerea*, 2: 20). Întâi au fost create lucrurile și ființele și abia apoi, la porunca lui Dumnezeu, nomothetul Adam le-a botezat. Momentul creării limbajului (al limbajului în sine) nu e specificat în Cartea Facerii. Limbajul ia naștere în însuși actul numirii făpturilor de către Adam? Sau termenii au fost creați de Dumnezeu odată cu omul și preexistau numirii?

Oricum ar fi povestea, impresia noastră e că lumea a fost înaintea cuvintelor. Dar lingvistul Eugeniu Coșeriu contrazice această percepție comună. Citez din studiul *Omul și limbajul său* (Coșeriu 2009: 47): „Limbajul nu depinde absolut deloc de existența «lucrurilor» – căci este anterior distincției înseși între existență și inexistență –, ci, invers, este condiție necesară pentru confirmarea existenței lucrurilor (sau a «inexistenței» lor). De fapt, existența lucrurilor se poate proba doar plecând de la limbaj, întrebându-ne dacă anumite entități corespunzătoare semnificatelor deja date în limbaj se găsesc sau nu în lumea experienței fizice. În acest fel, adevărim că în lume există «arbori», «râuri», «animale»; dar ca «arbori», «râuri», sau «animale» aceste existențe sunt cunoscute și delimitate întâi în limbaj”.

Deci ce a fost mai întâi, cuvântul sau lucrul? E la mijloc, firește, o situație aporetică. Pentru a numi făpturile e nevoie, desigur, de un vocabular, de o limbă. Dar pentru a stabili regulile de numire într-o limbă, avem nevoie deja de o altă limbă, de o limbă anterioară. Dar și aceasta are nevoie, la rândul ei, de o limbă... Regresul nu poate fi evitat. Pentru acest motiv, Umberto Eco s-a ferit să vorbească de o „limba adamică”, inițială. Oricât de adamică, de „matinală”, limba din Eden nu a fost cea dintâi, raționează semiologul. În ceea ce privește raportul dintre lucruri și cuvinte, ne confruntăm cu o situație similară. Lucrurile devin lucruri abia prin limbaj. Într-un sens, limbajul trebuie să fie înaintea lucrurilor. Dar nici limbajul fără lucruri nu are sens. Pe de altă parte, e greu de susținut ipoteza că numele

preced lucrurile. Singura soluție e să afirmăm concomitența lucrurilor și a cuvintelor. Lucrul devine lucru prin numire. Dar și cuvântul devine cuvânt propriu-zis tot în operația numirii.

3. Critica limbilor naturale: Francis Bacon

Francis Bacon a avut ideea de a construi o limbă filosofică perfectă, o limbă adamică (lipsită de ambiguitate, transparentă cognitiv, universală). Pentru a ajunge la un atare limbaj, Bacon a încercat să distrugă (în cartea întâi din *Novum organum*, în așa-numita *pars destruens*) cele patru specii de „idoli”, adică ideile și noțiunile false, ideile care ne împiedică să gândim limpede. Iată definiția din *Novum organum* (1: 38): „Idolii și noțiunile false, care au pus stăpânire pe intelectul omenesc și s-au înrădăcinat adânc într-însul, nu numai că au năpădit spiritele oamenilor, așa încât adevărul abia poate să pătrundă, dar chiar dacă îi este dat și îngăduit să pătrundă, [idolii] vor reveni și vor tulbura înnoirea științelor, afară numai dacă oamenii nu iau măsuri împotriva lor și nu se apără, pe cât este cu putință”. Asta va face Bacon însuși.

Gânditorul recenzează patru specii de idoli: *idola tribus*, *idola specus*, *idola fori* și *idola theatri*. Idolii forului, de pildă, țin de modul în care folosim limba obișnuită. Această limbă e plină de echivocuri, tulbure, imperfectă. Cuvintele sunt folosite adeseori greșit. Funcția însăși a numirii e coruptă. Idolii care ne stăpânesc prin intermediul cuvintelor reprezintă „nume de lucruri care nu există, [dar și] nume de lucruri care există, însă confuze, prost definite și extrase din lucruri într-un mod grăbit și parțial” (*Novum organum*, 1: 60).

Un exemplu de concept confuz este acela al „umedului”, care desemnează în același timp multe lucruri diferite. Termenul are o profuziune de semnificații, ceea ce îl face inutil și vătămător. Pentru a remedia limbajul, e nevoie așadar de o „terapie” a cuvintelor. Ideea va fi preluată de Hobbes și Locke (cf. și Eco 2002: 169–171).

Francis Bacon găsește că semnele pot fi de două feluri. Hieroglifile, gesturile și emblemele sunt semne motivate (*ex congruo*), simbolurile sunt semne convenționale (*ad placitum*). Interjecțiile, de pildă, sunt semne motivate. Cuvântul „casă”, cuvântul „grădină”, cuvântul „turn” sunt, în schimb, semne convenționale. Când va redacta *Abecedarium Novum Naturae* (în 1622), o încercare grandioasă de a clasifica entitățile și ideile, Francis Bacon se va gândi, în primul rând, la semnele convenționale. Dar aceste semne au însușirea de a se referi la o noțiune precisă. Termenii din „abecedarul” lui Bacon nu vor suferi de confuzie. În acest abecedar, Bacon prezintă un catalog (un indice) al cunoașterii, un inventar al noțiunilor de bază. Realizarea acestui catalog e principala sarcină a filosofilor. Ei caută să identifice varietățile de ordine din lumea sensibilă. Pe baza acestui catalog, a acestei clasificări a universului, am putea construi un vocabular de „caractere” (de simboluri), care să constituie limba filosofică perfectă.

Francis Bacon s-a oprit, din păcate, la clasificare. A rămas, pe drept cuvânt, celebră clasificarea științelor după facultățile spiritului omenesc: memorie, imaginație și rațiune. Aș

menționa că această clasificare (care îl va inspira și pe Diderot, în *Enciclopedie*) e prezentată de Bacon în lucrarea *De dignitate et augmentis scientiarum*. Dar filosoful englez nu a oferit nicio sugestie cu privire la modul în care trebuie să se prezinte vocabularul noii limbi (dicționarul caracterelor).

3.1. Descartes: *mathesis universalis*

Prin *mathesis universalis*, știința sau matematica universală, Descartes a înțeles probabil „o algebră foarte generală, care, independent de conținut, arată numai ordinea de succesiune a unor termeni sau măsura, dar numai a raporturilor dintre lucruri” (cf. Dumitriu 1975: 521). Ca toți filosofii raționaliști, René Descartes a fost obsedat de ordine; lumea lui este, cu adevărat, *ordo et mensura*. Dar metoda lui Descartes nu era o „mașină de gândit”, cum vor voi mai târziu Hobbes și Leibniz. Descartes nu a înțeles gândirea ca pe un calcul. A gândi nu e totuna cu a calcula.

Mathesis universalis conducea în chip firesc (sau măcar sugera) edificarea unei limbi filosofice perfecte. Dar Descartes a considerat sarcina re-constituirii „limbii adamice” ca fiind mult prea dificilă și, în același timp, lipsită de urgență.

3.1.1. Limbi perfecte: tentativa lui Descartes și paradisul ceresc

În 1629, părintele Mersenne i-a expediat lui René Descartes, într-o cunoscută epistolă, proiectul unei limbi perfecte. Noua limbă era, în realitate, creația unui savant ciudat, un anume Des Vallées. Fiindcă nu a primit recompensa solicitată cardinalului Richelieu, Des Vallées nu a acceptat să-și publice niciodată invenția. Probabil că proiectul a circulat, totuși, în manuscris, de vreme ce părintele Mersenne i l-a trimis lui Descartes, sub forma unui rezumat de câteva propoziții. În răspunsul din 20 noiembrie, Descartes va examina, fără încântare, proiectul lui Des Vallées. Pornind de la el, filosoful va exprima pe scurt câteva din ideile personale cu privire la realizarea unei limbi perfecte.

Aș observa, înainte de orice, că Descartes e, mai curând, sceptic (va rămâne un sceptic cât va trăi) în privința limbii filosofice. Pentru a o edifica, avem nevoie de un vocabular de caractere și de o gramatică. Realizarea lexicului (a vocabularului, a dicționarului) nu ar trebui să constituie o dificultate insurmontabilă, fiindcă am porni de la dicționarele deja existente ale limbilor naturale. Gramatica, în schimb, ar fi mult mai greu de construit. Cu toate acestea, Descartes este optimist. Nu e nicio grabă. Gramatica va remedia o parte din imperfecțiunile limbii naturale. Un gramatician priceput va reuși cândva s-o redacteze. În fond, scrisoarea lui Descartes exprimă idei curențe în secolul al XVII-lea. Dar Descartes sesizează că problema principală a limbii perfecte nu e, până la urmă, nici vocabularul, nici gramatica. Problema e clasificarea, ordonarea ideilor și a entităților din univers. Numai așa, scrie el, am putea memora caracterele primitive.

Dar clasificarea universului, identificarea tipurilor de ordine reprezintă sarcina fundamentală a oricărei filosofii „adevărate”. Ar trebui să clasificăm mai întâi lucrurile și, mai apoi, ideile cu privire la lucruri (care trebuie să fie clare și distincte). Am realiza, astfel, „un sistem al ideilor clare și distincte”. Într-o etapă ulterioară, pentru fiecare idee ar fi nevoie de un caracter (de un simbol). Am căpăta astfel un soi de „matematică a gândirii”. Limbajul realizat ar fi lipsit de viciul echivocului și al redundanțelor. În definitiv, vocabularul limbilor naturale (dicționarul) e plin de cuvinte atinse de ambiguitate, care trimit la idei iremediabil confuze.

Aș reproduce, în încheierea acestei prezentări, câteva aserțiuni din scrisoarea lui Descartes. Prima: „Eu cred că această limbă este posibilă și că poate fi găsită știința de care depinde, prin intermediul căreia țăranii vor putea judeca pe tema adevărului mai bine decât o fac acum filosofii. Însă nu sunt încredințat că o voi putea vedea vreodată în uz”. Și imediat: „Întrebuințarea unei asemenea limbi ar presupune mari schimbări în ordinea lucrurilor; ar trebui ca întreaga lume să nu fie decât un paradis ceresc. Ar trebui să fie enumerate toate gândurile oamenilor, să fie puse în ordine, începând prin a distinge ideile cele mai simple, care sunt în imaginația omului și din care se compune tot ceea ce ei gândesc” (cf. Dumitriu 1975: 522).

La urma urmelor, Descartes nu era prea departe de viziunea lui Francis Bacon. E necesar, în primul rând, credea filosoful, să curățăm limbile naturale de ambiguități și, în al doilea rând, să punem ideile în ordine (și să construim „abecedarul naturii”). Scepticismul îl face pe Descartes să nu atace direct problema limbii perfecte. Dar nici mai târziu Descartes nu a încercat să obțină o „gramatică a ideilor” ori să clasifice entitățile care populează universul. Doar pe temeiul unei astfel de clasificări a lucrurilor și ideilor ar putea fi construită o limbă adamică. În scrierile lui Descartes, nu există niciun indiciu concret cu privire la clasificare și la edificarea „gramaticii ideilor”. Din corespondența cu părintele Mersenne rezultă că Descartes nu se opunea construirii unei limbi filosofice *a priori*. Dar el o privea în scrisoarea de răspuns doar ca pe „un instrument de comunicare, foarte util, dar în nici un caz ca pe un instrument capabil de a înlocui travaliul gândirii vii” (cf. Dumitriu 1975: 522).

3.2. Limbi perfecte: tentativa lui Dalgarno

George Dalgarno a publicat *Ars signorum* în 1661. Tratatul conține proiectul unei limbi filosofice *a priori*. Uneori însă, lucrarea lui Dalgarno e mult prea sumară. Autorul se mulțumește, adesea, cu propoziții aluzive și vagi. De exemplu, clasificările rămân adesea în stadiul de schiță incipientă. Prezentarea însăși a proiectului, estimează Umberto Eco (2002: 183), e, măcar în unele secțiuni, contradictorie, criptică, obscură. George Dalgarno a fost un profesor scoțian. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Oxford, unde a predat gramatica

într-o școală privată. A corespondat și i-a cunoscut pe savanții oxonieni ai timpului său. Lucrarea *Ars signorum* a fost citită și apreciată cu siguranță de John Wilkins.

O limbă universală – apreciază George Dalgarno – trebuie, îndeosebi, să examineze și să rezolve două chestiuni distincte. Cea dintâi se referă la o clasificare riguroasă (după prescripții științifice, deci) a entităților din lumea sublunară. A doua se referă la stabilirea unei gramatici pentru caractere. În opinia lui Dalgarno, clasificarea universului (și a noțiunilor filosofice) constituie misiunea necesară a filosofilor. Gramatica organizează, în schimb, vocabularul (caracterele, mai precis) pentru a corespunde cu lucrurile și noțiunile clasificate. Din nefericire, în deosebire de John Wilkins, George Dalgarno nu a fost în măsură să edifice o clasificare completă. El a oferit, în treacăt, câteva sugestii, exprimând apoi speranța că, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, metafizicienii vor soluționa chestiunea ordinii universului și a clasificărilor (de entități și de idei).

Din câte ne amintim, nici Descartes nu și-a propus vreodată cu maximă seriozitate să edifice o astfel de clasificare.

Ca gramatician, Dalgarno (care cunoștea observațiile din scrisoarea lui Descartes către părintele Mersenne) intuiește imediat că această limbă nu e numai o chestiune de scriere, ci și una de rostire. Limba se cade a fi folosită în comunicarea de zi cu zi. În ceea ce privește noțiunile primitive, autorul lui *Ars signorum* consideră că ele trebuie căutate în structura care leagă genul, specia și diferența. Tradiția clasificării/diviziunii prin gen, specie și diferență e, după cum știm, una aristotelică. Ea a fost consacrată, pentru multe veacuri, de *Isagoga* lui Porphyrios. Umberto Eco (2002: 184) estimează că „aspectul ambițios al proiectului lui Dalgarno (ca de altfel și al proiectului lui Wilkins) este că această clasificare trebuie să aibă în vedere nu numai genurile naturale, până la cele mai mărunte varietăți de plante și animale, ci și obiectele artificiale și accidentele, încercare pe care tradiția aristotelică nu o întreprinsese niciodată”.

Fără nici o îndoială, George Dalgarno a fost un gânditor novator pentru secolul al XVII-lea. De pildă, el consideră că, din punct de vedere ontologic, substanța e un *agregat de accidente*. Mulți filosofi empiriști vor prelua această teorie (așa-numita Bundle-Theory). Lucrul e un mănunchi de proprietăți, de însușiri, de accidente. În sine, problema ontologică e foarte dificilă, întrucât (după cum descoperă și autorul lucrării *Ars signorum*) accidentele sunt în număr nelimitat. În ceea ce privește speciile infime, și Dalgarno numără câteva mii. Am spus deja că *Meditațiile* din *Ars signorum* l-au ajutat pe John Wilkins să rezolve unele probleme din proiectul său. În istoria utopiilor limbii perfecte, Dalgarno ocupă, fără discuție, un loc însemnat.

3.3. Limbi perfecte: tentativa episcopului Wilkins

Cel mai cunoscut inventator al unei „limbi filosofice a priori” (denumirea aparține, se pare, logicianului Louis Couturat) este, desigur, englezul John Wilkins. El a început să

mediteze la realizarea acestei limbi încă din 1641. Dar lucrarea care conține toate detaliile proiectului, intitulată *An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language*, a apărut abia în 1668. Limba inventată de el e, în principiu, universală, transparentă cognitiv și lipsită de ambiguitate. Un caracter se cuvine a dezvălui natura lucrului denumit. John Wilkins subliniază în mai multe rânduri legătura necesară dintre caracter și lucru.

Wilkins afirmă, încă de la începutul eseului, că încercarea lui e menită a remedia urmările nefaste ale Turnului Babel: diversitatea limbilor naturale (*confusio linguarum*) provine din blestemul babelian. În continuarea lucrării, autorul evocă limba originară (crede că a fost ebraica) și apoi discută despre evoluția limbilor naturale, după evenimentul „înmulțirii” limbilor și al împărțirii oamenilor în seminții cu idiomuri particulare. În fine, Wilkins subliniază scopul întregii lucrări: prezentarea limbii filosofice. Intenționează să edifice o limbă bazată de caractere (simboluri), „ce poate fi înțeleasă de orice popor”. Așadar, propune o limbă universală, accesibilă tuturor, lipsită de echivoc și transparentă cognitiv.

René Descartes nu a procedat în chipul cel mai potrivit când s-a gândit să derive dicționarul caracterelor (lexicul, vocabularul limbii filosofice) dintr-un dicționar existent (dintr-o limbă deja vorbită). În mod obligatoriu, caracterele trebuie raportate la lucruri (ele divulgă esența lor) și la tabelul ideilor fundamentale stabilite de filosofi.

Realizarea efectivă a limbii filosofice trebuie precedată de o clasificare a tuturor entităților și ideilor. Este, cu certitudine, o întreprindere grandioasă. În concepția lui John Wilkins, clasificarea nu poate fi una de natură platoniciană, ca la Raymundus Lullus. Clasificarea lui vine din tradiția aristotelică, prin gen, specie și diferență. Autorul preia ordonarea noțiunilor fundamentale de la filosofii și specialiștii timpului. Pentru domeniul botanic, folosește, de exemplu, clasificarea savantului John Ray. Sigur, clasificarea lui Wilkins, în acord cu știința oxoniană a vremii, constituie numai una dintre posibilele imagini ale lumii. Autorul nu bănuiește câtuși de puțin (și nici nu avea cum!) că universul ar putea fi ordonat într-un mod diferit și că orice clasificare depinde întru totul de cultura care o propune. Abia astăzi știm cu precizie că există clasificări diferite în funcție de limba folosită de o comunitate și de cultura ei. Lumea poate fi organizată în multe chipuri. În 1668, John Wilkins nu-și putea imagina acest adevăr banal (cf. Eco 2002: 190).

Edificarea efectivă a limbii începe, așadar, printr-o uriașă operație taxonomică. Wilkins alcătuieste, în primul rând, un catalog, un tabel cu 40 de genuri fundamentale. Genurile sunt împărțite în 251 de diferențe specifice. Autorul obține, în final, 2030 de specii. Încercarea lui Wilkins e, mai degrabă, impresionantă (prin îndrăzneala ei nemăsurată) decât coerentă. Episcopul clasifică ideile (ideea de Dumnezeu, de substanță, de atribut etc.), lucrurile, obiectele, animalele, păsările, peștii, vegetalele, alimentele, straietele, băuturile, dansurile. Adică, în principiu, tot ceea ce ar cuprinde universul cunoscut de filosofii de la mijlocul veacului al XVII-lea. Clasificarea este, prin esența ei, o tentativă colosală și imposibilă. Wilkins vrea să ordoneze un domeniu infinit, pe când numai mulțimile finite se pot organiza fără rest. Această imensă clasificare oferă posibilitatea

numirii prin caractere (simboluri) a entităților. A clasifica universul sensibil e, neîndoios, doar o etapă în realizarea limbii filosofice. John Wilkins are nevoie și de o gramatică pentru a mânui caracterele (vocabulary). Dintr-un caracter primitiv trebuie să derivi un caracter secundar (sau mai multe). Acest lucru nu se poate obține în lipsa unor „morfeme și mărci”.

Umberto Eco (2002: 191) precizează: „Ajuns aici, Wilkins e în măsură să propună propria limbă întemeiată pe caractere reale. De fapt, aceasta se împarte în două limbi: (i) una scrisă, alcătuită din ideograme cu aspect oarecum chinezesc, însă nepronunțabile; (ii) una destinată rostirii. Se vorbește de două limbi întrucât notarea alfabetică destinată rostirii, chiar dacă urmează aceleași criterii combinatorii ca și cea ideografică, este atât de diferită, încât reclamă o nouă învățare. De fapt, limba fonetică este mai clară ca scriere în caractere reale”.

Am remarcat mai sus că o clasificare a universului nu e cu putință. Nu a reușit nici Descartes, în măsura în care și-a propus acest lucru. Nici John Wilkins nu reușește. În principiu, pot fi clasificate doar mulțimile finite. Mulțimea elementelor chimice e un exemplu strălucit de clasificare (tabelul periodic al lui Mendeleev). Mineralele, altul. Dar mulțimile infinite sau indefinite (și universul e o mulțime indefinită și eclectică) nu se pot ordona cu nici un chip. Jorge Luis Borges (2006: 248) are temeiuri când afirmă explicit: „Nu există o clasificare a universului care să nu fie arbitrară și conjecturală. Pricina este foarte simplă: nu știm ce este universul... Neputința de a pătrunde schema divină a universului nu poate, firește, să ne disuadeze de la plănuierea unor scheme umane, chiar dacă știm prea bine că acestea sunt doar provizorii”.

Aș remarca, în încheiere, un fapt extrem de interesant. Pentru că nu se pot numi în limba perfectă (și nici nu se pot clasifica fără a ridica dificultăți de netrecut), John Wilkins e constrâns să elimine din tabelele clasificatorii ființele inexistente (sirenele, pasărea Phoenix, grifonul, harpiile). Aceste fapte, admite episcopul, pot fi folosite doar ca nume proprii de indivizi. Limba filosofică a lui Wilkins nu poate numi în mod adecvat anumite specii de mâncăruri și băuturi (soiuri de struguri, marmeladă, ceai, cafea, ciocolată). Nu poate numi nici dansurile populare, nici anumite țesături textile (satinul, mătasea).

E foarte curioasă această clasificare a universului din care lipsesc atât de multe entități (a se vedea și DeMott 1958, Clauss 1982).

3.3.1. Swift despre tentativa lui Wilkins

Se presupune că limba adamică (aceea vorbită până la prăbușirea Turnului Babel) a fost o limbă perfectă. Cuvintele nu sufereau de ambiguitate, erau transparente (din simpla examinare a cuvântului sesizai natura lucrului), exprimau cu exactitate gândurile și desemnau fără rest lucrurile. Limba adamică era limba tuturor oamenilor care și-au propus să ridice în câmpia Senaar turnul Babel. După acest episod, omenirea nu a mai putut vorbi un singur idiom. Încercarea de a reconstitui limba adamică a fost, în secolul al XVII-lea,

visul multor savanți și, în genere, al spiritelor utopice. Ar fi trebuit să-l notăm în șirul acestora și pe Comenius.

Unul dintre ei, cel mai cunoscut, cu siguranță, a fost John Wilkins. El a construit un limbaj analitic, de „caractere reale”, în care simbolul dezvăluia, la o simplă inspecție, constituția lucrului. Puțini știu însă că marele scriitor satiric Jonathan Swift a ironizat, în *Gulliver's Travels* (III: 5), această încercare nesăbuită. Să ne amintim. Gulliver e introdus într-o academie, unde există o secțiune de savanți dedicați trup și suflet inventării unei limbi universale. Cum arată noul limbaj? Swift oferă o caricatură. Iată un prim proiect. Cuvintele polisilabice sunt reduse la unități lexicale formate dintr-o singură silabă. Sunt eliminate verbele și participiile. În lumea reală, doar numele (care desemnează lucruri) există. Limba e compusă exclusiv din substantive.

Al doilea proiect este și mai interesant. Cuvintele sunt desființate complet. Dacă termenii desemnează întotdeauna lucruri (și numai lucruri), e mai potrivit să aduci lucrurile însele, când vrei să exprimi ceva, când porți o discuție. În loc să pronunți termenul „măr”, arăți celorlalți, la modul ostensiv, un măr real. Avantajul principal al acestei limbi neo-adamice, pur materiale, este, în opinia academicienilor evocați de Jonathan Swift, protejarea sănătății vorbitorilor. Firește, proiectul lui Swift e perfect absurd și are menirea de a ne amuza. Nimeni nu ar fi în stare să vorbească (și să gândească) doar cu (substantive și) lucruri. E nevoie, până una-alta, de verbe, de prepoziții și conjuncții.

Ofer, în încheiere, un citat consistent din romanul lui Swift (*Travels into Several Remote Nations of the World*, III: 5): „Celălalt proiect propunea, pur și simplu, desființarea tuturor cuvintelor, ceea ce, după cum se arată, ar fi foarte prielnic sănătății și ar însemna o mare economie de timp. Or, cum cuvintele nu sunt decât «nume ale lucrurilor», «ar fi mult mai potrivit ca toți oamenii să poarte la ei lucrurile de care au nevoie pentru a se face înțeleși». Această născocire ar fi fost cu siguranță aplicată spre a ușura viața și a ocroti sănătatea supușilor... Născocirea mai are și un alt mare avantaj, și anume acela că ea poate sluji ca limbă universală, înțeleasă de toate popoarele civilizate...”

Utopia limbii adamice a apus, ca de obicei, sub pana umoriștilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Barthel 1972 = Gustav Barthel, *Konnte Adam schreiben? Weltgeschichte der Schrift. Von der Keilschrift zum Computersatz*, Schauberg, Köln, DuMont.
- Borges 2006 = Jorge Luis Borges, *Limba analitică a lui John Wilkins*, în *Eseuri*, traducere de Cristina Hăulică, Iași, Editura Polirom, p. 245–248.
- Clauss 1982 = Sidonie Clauss, *John Wilkins' Essay Toward a Real Character: Its Place in the Seventeenth-Century Episteme*, în „Journal of the History of Ideas”, 43, 4, p. 531–553.

- Coșeriu 2009 = Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fînaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Dante 1971 = Dante Alighieri, *Despre arta cuvântului în limba vulgară*, în *Opere minore*, traducere de Petru Creția, București, Editura Univers.
- DeMott 1958 = Benjamin DeMott, *The Sources and Development of John Wilkins' Philosophical Language*, în „The Journal of English and Germanic Philology”, 57, 1, p. 1–13.
- Dumitriu 1975 = Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Eco 2002 = Umberto Eco, *În căutarea limbii perfecte*, traducere de Dragoș Cojocaru, Iași, Editura Polirom.
- Grigg 1996 = Russell Grigg, *Naming the Animals: All in a Day's Work of Adam*, în „Creation”, 18, 4, p. 46–49.
- Leibniz 2003 = G.W. Leibniz, *Noi eseuri asupra intelectului omenesc*, traducere de Marius Tianu, control științific și note de Adrian Niță, studiu introductiv de Mircea Flonta, București, Editura ALL Educațional.
- Olender 1999 = Maurice Olender, *Limbile Paradisului. Arieni și semiți: un cuplu providențial*, traducere de Ion Doru Brana, București, Editura Nemira.

THE ENDLESS DREAM OF THE EIGHTEENTH CENTURY: THE ADAMIC LANGUAGE

ABSTRACT

The author presents several problems disputed by philosophers, scientists or theologians in the eighteenth century, about the first language of the humankind. The dialogues in the Paradise between Adam, Eve and God, the priority of the Hebrew, the various connections word-reality, the making of a philosophical, perfect, artificial idiom are reviewed here, with a special emphasis on the linguistic features of these topics.

Key-words: *adamic language, naming, Paradise, perfect language, Middle Age.*